

Педагогічний альманах. Збірник наукових праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон : РПО, 2010. – Випуск 6. – С. 130-135.

УДК. 378

Раєвська І.М.
аспірант кафедри
педагогіки та психології ХДУ

Особливості розвитку дослідницьких умінь учителів початкових класів у сучасному середовищі післядипломної педагогічної освіти

У статті визначено вимоги до освітнього середовища, яке має забезпечувати успішний розвиток дослідницьких умінь учителів початкових класів.

In the article certainly requirements are to the educational environment which must provide successful development of research abilities of teachers of initial classes.

Ключові слова: дослідницькі вміння, освітнє середовище, учитель початкових класів, післядипломна педагогічна освіта

Keywords: research abilities, educational environment, teacher, postgraduated pedagogical education

Постановка проблеми. Процеси становлення Європейського освітнього простору, що набувають обертів на сучасному етапі реформування професійної підготовки вчителя в Україні, вимагають адаптації педагогічних кадрів до зростаючих суспільних вимог, зумовлених збільшенням обсягу наукової інформації, необхідністю вирішувати складні завдання навчання та виховання підростаючого покоління. Як зазначено у Законі України «Про вищу освіту», Державній програмі «Вчитель», «Національній доктрині розвитку освіти в Україні в ХХІ ст.», затребуваним стає фахівець, що володіє загальними і дослідницькими вміннями, здатний вирішувати сучасні проблеми освіти і використовувати отримані результати на практиці.

Особливої актуальності це питання набуває для вчителів початкових класів. Збагачення духовної культури, відновлення зв'язків з національними джерелами та розвиток інтелектуального потенціалу особистості в умовах реформування освіти вимагає з перших років перебування в школі застосування новітніх педагогічних технологій та системи методів, що сприяють не тільки засвоєнню дітьми певного обсягу знань, умінь і навичок, але й мобілізації внутрішніх сил, духовної активності, здатності до самоосвіти і самовдосконалення. Тому, одним із суттєвих завдань підготовки вчителя початкової ланки освіти є розвиток у нього дослідницьких умінь як необхідної умови стабільності їхнього професійного рівня, орієнтації у широкому арсеналі інноваційного руху, наукових розробках, якісного навчання і виховання молодших школярів. Розвиток дослідницьких умінь учителів початкових класів в системі післядипломної педагогічної освіти (далі ППО) здійснюється через реалізацію педагогічних умов, серед яких ми в першу чергу звертаємося до педагогічного феномену освітнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку дослідницьких умінь у працівників педагогічної сфери досліджувалася з різних аспектів і була об'єктом вивчення багатьох науковців (І.Зимова, В.Базелюк, В.Краєвський, Н.Кузьміна, Ю.Кулюткин, А.Маркова, А.Марон, Г.Сухобська, Л.Коржова, І.Зверев, Р.Попова, Р.Шейразіна). Узагальнюючи теоретичні розвідки вітчизняних та зарубіжних вчених, можна зробити висновок, що системні дослідження розвитку дослідницьких умінь учителів початкових класів в умовах сучасного освітнього середовища практично не проводились.

Формулювання цілей статті. Враховуючи актуальність цієї проблеми, а також недостатню розробленість, автор обрав її як предмет самостійного теоретичного аналізу. Досягнення означеної дослідницької мети потребує розв'язання таких конкретних завдань, як визначення особливостей розвитку

дослідницьких умінь педагога в умовах сучасного освітнього середовища та уточнення змісту поняття «освітнє середовище».

Виклад основного матеріалу. Відомо, що «розвиток», як фундаментальна філософська категорія, має характер комплексного поняття, визначення якого найповніше подане у філософському енциклопедичному словнику: «Розвиток – незворотна, спрямована закономірна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів. Не кожна зміна є розвитком. Лише одночасна наявність усіх вище наведених властивостей (незворотність, спрямованість, закономірність) виділяє розвиток серед інших змін» [2, с. 537].

«Розвиток – це процес якісних змін у людині, що знаменує перехід від простого до складного, від нижчого до вищого. Він не тотожний навчанню, бо має цілком іншу природу: якщо навчання передбачає засвоєння і нагромадження інформації, то розвиток – певну перебудову і вдосконалення «функцій і якостей» людини» [6, с. 6].

Узагальнюючи названі визначення, ми розглядатимемо розвиток дослідницьких умінь вчителів, як закономірний і цілеспрямований процес якісних змін у професійних знаннях, уміннях, мотивах і особистісних якостях. Необхідність володіння дослідницькими вміннями визначається самою природою педагогічної діяльності, в зміст якої включаються дослідження педагогічного процесу і його результатів (М.Кларін, В. Краєвський, Н. Кузьміна, Ю. Кулюткин, В.Сластьонін, З.Шершнева та ін.). За визначенням Л.Нікітіної, дослідницькі вміння – це вміння застосовувати відповідний прийом наукового методу в умовах рішення педагогічного, методичного і власного дослідницького завдання [5, с.131].

Посилення найважливішого джерела розвитку особистості вчителя-дослідника, актуалізація ним усіх потенційних можливостей свого «Я» у його цілісності, стає в даний час головним завданням у системі післядипломної педагогічної освіти. Базова педагогічна освіта - лише відправний пункт в безперервному, «довічному» процесі становлення вчителя, який прагне бути

справжнім професіоналом та відчуває внутрішню потребу у дослідницькій, інноваційній роботі. Основою становлення дослідницьких умінь учителя є саморозвиток, постійна праця душі людини. Включення вчителя в процес постійного саморозвитку – головне завдання закладів ППО.

Як зазначає О.Шмакова, для досягнення поставленої мети освітнє середовище повинне бути сукупністю соціокультурних і гуманістичних чинників професійної установи (як елементу макросередовища), безпосереднього освітнього процесу (мікросередовище) і внутрішнього світу особистості, тим самим, створюючи умови, необхідні «для саморозвитку рефлексії особистості в цілісне «Я» [7].

Людина постійно відчуває вплив середовища як контексту власного становлення, воно є джерелом його особистісного зростання. Велику увагу вивченню освітнього середовища приділяв В.Сухомлинський, підкреслюючи його розвивальний характер, спонукаючи педагога до активної діяльності.

Проведений аналіз теоретичних робіт дозволив нам виявити два основних підходи до вивчення середовища в педагогіці. В першому – основна увага приділяється вивченню середовища як виховного фактору (В.Шацький, М.Крупеніна, В.Шульгін). У другому – вивченню середовища як фактора розвитку і освіти людини; як фактора функціонування гуманістично орієнтованої педагогічної системи (В.Ясвін, В.Слободчиков, В. Воронцова, Б.Патралов). Саме демократичне суспільство створює умови для збагачення особистості в процесі освіти, висуваючи на перший план її розвиваючу функцію. Таким чином, сучасні підходи до середовища в освіті лежать у напрямку розвиваючої функції освіти (розвивати здібності, змінювати себе самого і своє буття).

Для нашого дослідження важливе розуміння освітнього середовища як сукупності умов і впливів на зростаючу людину, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному і наочному оточенні та її внутрішньому, особистому потенціалі.

Педагог, будучи суб'єктом педагогічної і самоосвітньої діяльності, здатний сприймати післядипломну педагогічну освіту в цілому і локальне професійне середовище як простір його реалізації, як умову власної самоосвіти. Це дозволяє зробити вчителю вибір освітніх маршрутів в рамках науково-методичної, пошуково-дослідницької і експериментальної роботи на основі принципів свободи, самостійності, відповідальності, зв'язаних з такими принципами системи післядипломної освіти, як поліваріативність, мобільність, практикоорієнтованість.

У світовій практиці склалися три підходи до курсової підготовки вчителя в ППО: змістовний, процесуальний (поведінковий) і персонологічний. У основі «змістовної» моделі лежить спрощений погляд на людину як на пасивний об'єкт дії. Процесуальна система основним завданням передбачає створення умов, які дозволяють вчителям засвоювати інформацію, опановувати навички, формувати до них своє становлення, виявляючи тим самим прагнення перенести акцент «ззовні-усередину». Але і такий підхід містить недоліки: переважає орієнтація на репродукцію, недостатня розробленість проблеми мотивації до підвищення кваліфікації як результат слабкої уваги до особистості вчителя. Персонологічний підхід дозволяє звертатися безпосередньо до Я-концепції педагога, спираючись не лише на її індивідуально-психологічні характеристики, але і соціально-етичний, духовно-культурний зміст. Аналіз існуючих моделей підвищення кваліфікації орієнтує нас на перевагу моделі, в рамках якої відбувається ствердження безперервної педагогічної освіти в просторі особистості, затребуваною стає суб'єктна і суб'єктивна позиція вчителя. Одним із засобів реалізації такого підходу, на наш погляд, є багатоваріативний зміст курсової підготовки (інваріантна частина навчального і варіативні спецкурси, індивідуальні програми самоосвіти, система індивідуальних і групових консультацій і ін.) і надання свободи в його виборі.

У ситуації вибору слухач курсів проявляє свою індивідуальну освітню активність і ініціативу. Освітня активність якісно змінюється в процесі

поетапного навчання (відхід від одноразового «удосконалення», дискретності курсової підготовки) і є професійно значимою для педагога якістю, що виражається в здатності самостійно вбудовувати власну освітню програму в програму курсової підготовки.

Особливим різновидом активності, що виражає певний стартовий імпульс до нових засобів і форм діяльності, є ініціатива. За своєю суттю ініціатива завжди є проявом інтелектуальної діяльності (її можна розуміти як перше прагнення до аналізу і вибору). Найбільш загальне пояснення ініціативного прагнення зводиться до незадоволення існуючою ситуацією або очікуваним її розвитком. Використання в курсовій підготовці методик самодослідження, самоаналізу, самопрогнозування, а також активних і інтерактивних методів навчання, стимулюють освітню активність і ініціативу, підсилюють прагнення вчителя до творчої самореалізації в науково-дослідній діяльності. У відкритій системі, під якою ми розуміємо освітнє середовище ППО, в яке занурений вчитель-дослідник, людина розглядається як неповторна індивідуальність, що ініціює й організовує свій неповторний, унікальний процес освоєння світу.

Освітнє середовище складається із взаємодії учасників курсової підготовки між собою. У будь-якій ефективно функціонуючій системі важливі не лише її елементи, але і зв'язки між ними. У системі взаємодій всіх учасників курсової підготовки саме по каналах цих зв'язків можлива педагогічна підтримка процесів саморозвитку особистості вчителя-дослідника. Природно, що від характеру професійних і міжособових зв'язків багато в чому залежить успішність здійснення тенденції до самоактуалізації, становлення вчителя на шлях свідомого самовдосконалення.

Розвиток дослідницьких умінь учителів початкових класів у системі ППО – складний, багатогранний процес, пов'язаний з усіма сторонами освітнього простору. Завдання ППО полягає не лише в наданні допомоги вчителям у вдосконаленні педагогічної техніки, а також у створенні умов

для формування педагога нового типу: педагога-дослідника, проектувальника, розробника нових технологій освіти і виховання.

Зважаючи на все вище зазначене, необхідно визначити умови ефективного розвитку дослідницьких умінь учителів початкових класів.

Ефективний розвиток дослідницьких умінь педагогів в установах і закладах системи ППО є можливим лише за умов зміни пріоритетів від засвоєння знань в ході навчальних занять до самостійної пізнавальної діяльності кожного слухача з урахуванням його особливостей та можливостей, відповідної мотивації, достатнього навчально-методичного та організаційно-педагогічного забезпечення. Зрозуміло, що оволодіти дослідницькими вміннями можна лише за умов включення в спеціальний навчальний процес (система вправ, тренінгів, спецкурси тощо), а також в реальний дослідницький пошук.

За результатами аналізу психолого-педагогічної літератури з проблеми розвитку дослідницьких умінь і даними констатувального експерименту, визначено організаційно-педагогічні умови, які, на нашу думку, сприятимуть ефективному розвитку дослідницьких умінь учителів початкових класів у системі післядипломної педагогічної освіти:

- введення в навчально-тематичні плани курсів модуля з питань розвитку дослідницьких умінь;
- розробка та проведення відповідних спецкурсів;
- вивчення та популяризація кращого досвіду дослідницької діяльності з певної проблеми;
- теоретичні та навчально-практичні семінари;
- варіативність програм розвитку дослідницьких умінь учителів у системі післядипломної освіти;
- диференціація змісту і форм навчання для кожної категорії учителів початкових класів;
- залучення учителів до науково-дослідної роботи;
- підготовка та випуск відповідних посібників, пакетів матеріалів для

самоосвітньої роботи вчителів.

Розглянемо детальніше деякі з цих умов.

Післядипломна освіта має характеризуватися великою гнучкістю, варіативністю і різноманітністю програм розвитку дослідницьких умінь учителів. Це дає можливість педагогам самостійно і свідомо вибрати мету, зміст, спосіб і терміни навчання. Аналіз типового навчального плану підвищення кваліфікації вчителів початкових класів, який використовується в системі ППО показав, що його зміст спрямовано у бік функціональної підготовки, а дисципліни, що забезпечують формування дослідницьких умінь до предметного блоку не включено. Серед широкого вибору спецкурсів і факультативів, які пропонують своїм слухачам обласні інститути ППО, не має таких, що призначені для формування дослідницьких умінь учителів початкових класів. У результаті стримується творчий розвиток педагогів.

Найбільш перспективною формою розвитку дослідницьких умінь учителів початкової ланки у системі післядипломної педагогічної освіти є дистанційне навчання (ДН). ДН сприяє створенню умов, необхідних для досягнення нової сучасної освіти, отримання можливості неперервного підвищення кваліфікації та професійної компетентності без відриву від місця роботи. Дистанційна освіта формує глобальний принципово новий освітній простір, в якому створюється постійно діюче, систематизоване джерело якісної освітньої інформації, що постійно оновлюється.

ДН дозволяє, зокрема відвідування віртуальних лекцій, завантаження навчальних матеріалів, спілкування електронною поштою або в чатах, роботу з тренажерами, актуалізацію навчального матеріалу тощо. Основою ДН є самостійна робота (без відриву від виробництва) слухача при ефективному управлінні навчанням і його якісному навчально-методичному і консультативному забезпеченні [4,с.5]. В результаті перепідготовка вчителя перетворюється на педагогіку його професійного розвитку та саморозвитку.

Система ППО має бути випереджальною, прогностично орієнтованою на повноцінне підвищення індивідуально-професійного статусу педагогів.

Тому поряд із традиційними формами проведення методичних заходів (таких як постійно-діючі семінари) необхідно активно впроваджувати нові. Найбільш дієвими і ефективними формами, з точки зору розвитку дослідницьких умінь вчителів початкових класів є психолого-педагогічні тренінги, семінари-практикуми, теоретичні та навчально-практичні семінари; відкриті захисти творчих проєктів, методичні, педагогічні майстерні, творчі лабораторії вчителя, конкурси фахової майстерності, школа творчого вчителя, майстер-класи. Педагоги отримують не лише нову інформацію щодо розв'язання актуальних проблем педагогічної практики, а насамперед, набувають досвід практичної роботи, відпрацьовують нові моделі навчання і виховання учнів, переосмислюють і формують власну стратегію професійної діяльності, що вмотивовує та активізує пошуково-дослідницьку діяльність вчителів початкових класів.

Розвиткові вмінь здійснювати рефлексію власної пошуково-дослідницької діяльності сприяє навчання педагогів описувати власний досвід роботи, виділяти в ньому головні ідеї, особливості технології та творчу новизну. Так, під час конференцій з обміну досвідом роботи вчителі пропагують перспективний педагогічний досвід, презентують творчі портрети вчителів-дослідників, висвітлюють сутність експериментально-дослідної роботи, що сприяє розвитку дослідницьких умінь у вчителів.

Висновки. Таким чином, основним змістом діяльності закладів системи післядипломної педагогічної освіти повинно стати формування інноваційного освітнього середовища, що передбачає: зміну організації і змісту освіти з метою інтеграції у світовий освітній простір; комплексне вдосконалення професійної майстерності педагогів через опанування дослідницькими вміннями та інноваційними і дослідно-експериментальними видами діяльності. Творчий підхід до педагогічної діяльності і володіння дослідницькими вміннями визначають успішність всього освітнього процесу.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ Перун, 2001. – 1440 с.
2. Вишневський О.І. Теоретичні основи педагогіки./О.Вишневський, Кобрій О., Чепіль М. – Дрогобич: Відродження, -2001. – 424 с.
3. Кулюткин Ю.Н.Образовательная среда и развитие личности. /Ю.Кулюткин, С.Тарасов//Internet:
http://www.znanie.org/gurnal/n1_01/obraz_sreda.html
4. Концепція дистанційного навчання в системі підвищення кваліфікації працівників освіти. – К.: ЦППО, 1999. – 14 с.
5. Никитина Л.А. Формирование учителя-исследователя в системе непрерывного педагогического образования./Л.А.Никитина.-№6. -с.131
6. Философский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – 948 с.
7. Шмакова О.В. Роль образовательной среды в профессиональной подготовке современного специалиста / Ольга Шмакова //Internet:
<http://www.emissia.org/offline/2006/1097.htm>
8. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. / Витольд Альбертович Ясвин. - М.: Просвещение, 2000. - С. 5 – 35
9. Концепція діяльності Українського центру дистанційної освіти Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут». - К.: КПІ, 2000. -5с.

